

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
НАВЧАЛЬНО НАУКОВИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ
Кафедра державно-правових та гуманітарних наук

ЗАТВЕРДЖЕНО

Директор навчально-наукового
гуманітарного інституту

Сергій ГУБАРОВ

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ»

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти
галузь знань – І "Транспорт та послуги"
спеціальність – І2 "Готельно-ресторанна справа та кейтеринг"
освітньо-професійна програма – "Готельно-ресторанна справа"

Розробник силябусу кандидат історичних наук, доцент
Доцент кафедри державно-правових та гуманітарних наук

 Богдан ЧИРКО

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри публічного та приватного права
Протокол № 1 від 28 серпня 2025 року

Завідувач кафедри Зореслава ЗАХОЖАЙ

Гарант освітньо-професійної програми "Готельно-ресторанна справа"
к.е.н, доцент, доцент кафедри публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи

 Олена МІТАЛ

ОК1. Історія та культура України

Галузь знань	J Транспорт та послуги
Спеціальність	J2 Готельно-ресторанна справа та кейтеринг
Освітній рівень	перший (бакалаврський)
Освітня програма	Готельно-ресторанна справа
Мова викладання	Українська
Тип дисципліни	Обов'язкова
Курс та семестр вивчення	Курс 1, семестр 2
Обсяг	4 кр. ЄКТС / 120 годин
Розподіл за видами занять	Лекції: 20 год., Семінарські: 20 год., Самостійна робота: 80 год.
Форма семестрового контролю	Залік
ОК, що передують	
Викладач	Чирко Богдан Володимирович, кандидат історичних наук, доцент, chyrko.bohdan@tnu.edu.ua
Кафедра	Публічного управління, туризму та готельно-ресторанної справи e-mail: kaf_igsr@tnu.edu.ua

Мета дисципліни

Метою викладання дисципліни «Історія та культура України» є забезпечення й надання можливості здобувачам вищої освіти ґрунтовного засвоєння основних історичних подій та культурних явищ, які відбувалися в українських землях з найдавніших часів до сьогодення, формування у молодого покоління глибоких патріотичних поглядів й переконань, прагнення стати гідним членом Українського суспільства.

Перелік компетентностей, які забезпечує навчальна дисципліна та програмні результати навчання

Загальні та спеціальні компетентності формуються з відповідно до інтегральної компетентності - здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми діяльності суб'єктів готельного і ресторанного бізнесу, що передбачає застосування теорій та методів системи наук, які формують концепції гостинності і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач:

ЗК01 Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, вести здоровий спосіб життя.

ЗК02 Здатність діяти соціально відповідально та свідомо, реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного

демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК07 Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

Програмні результати навчання:

РН19 Діяти у відповідності з принципами соціальної відповідальності та громадянської свідомості

РН20 Розуміти вимоги до діяльності за спеціальністю, зумовлені необхідністю забезпечення сталого розвитку України, її зміцнення як демократичної, соціальної, правової держави.

РН21 Розуміти і реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності вільного демократичного суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

РН22 Зберігати та примножувати досягнення і цінності суспільства на основі розуміння місця предметної області у загальній системі знань, використовувати різні види та форми рухової активності для ведення здорового способу життя.

РН24 Сприяти розвитку традицій і культури українського народу, розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності, принципів мультикультуральності в індустрії гостинності, з урахуванням організаційно-економічних та соціокультурних особливостей відновлення деокупованих територій.

Зміст навчальної дисципліни

Тема 1. Давня історія України

Джерела й основні концепції дослідження історії України. Людські спільноти й державні утворення в історії Давньої України. Феномен трипільської культури. Таври. Кіммерійці. Скіфи. Сармати. Грецькі міста-колонії. Перші держави на території України: Херсонес, Боспор. Експансія Римської імперії у Причорномор'ї. Завоювання Траяна, Траянові вали. Готи. Слов'яни в Українських землях. Венеди. Склавени. Соціально-господарські й духовно-культурні процеси в середовищі давньоукраїнської спільноти.

Тема 2. Витоки української культури

Поняття духовної культури. Світобачення давніх слов'ян. Язичництво. Київська Русь. Розширення Київської держави, походи Святослава Хороброго. Князь Володимир і прийняття християнства. Просвітницька діяльність Кирила й Мефодія. Ярослав Мудрий і перша бібліотека. Освіта й духовний розвиток давньоруської держави. Літописи. Книгописання. Формування культурного та духовного потенціалу Українського народу.

Тема 3. Литовсько-польська доба

Українські землі у складі Литовського князівства. Толерантне ставлення литовської влади до українства. Розвиток української мови, освіти, культури й духовності.

Кардинальні зміни в українських землях в роки Польської держави. Перші друкарні в Україні. Спроби ополячення українців. Запровадження католицизму. Тиск по відношенню до православної церкви. Соціальне гноблення українського селянства польською шляхтою. Українські землі у політиці польської влади. Протидія українського народу гнобленню України.

Тема 4. Національна революція українського народу XVII ст.

Соціально-господарські, релігійно-духовні та національно-культурні передумови й причини національно-визвольної боротьби українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Основні етапи й хід військового спротиву Польській державі. Героїзм та роль українського козацтва в боротьбі за незалежність України від польського гніту. Дипломатичний таланти Богдана Хмельницького. Утворення військового союзу України з Кримським ханством. Подальші пошуки Б Хмельницьким союзників у протистоянні з Польщею. Переяславська рада. Військово-політичний союз з Московією. Значення боротьби в роки Національно-визвольної війни за незалежність та прагнення Українського народу до утворення Української держави.

Тема 5. Українські землі у складі російської імперії

Причини та передумови входження українських земель до складу російської імперії. Крим – ключ до Чорного моря. Російсько-турецькі війни. Соціально-господарський та національно-культурний тиск російської влади по відношенню до Українства. Спроби тотальної русифікації українського народу. Обмеження в запровадженні української мови. Спротив Українства політиці русифікації. Революційні народники. Кирило-Мефодіївське товариство. Тарас Шевченко. Громадські рухи в Україні. Політичні партії та громадські організації в Україні. Діяльність Революційної української партії та інших українсько-патріотичних організацій в Україні. Українські, єврейські, польські та інші політичні партії в Україні. Севастопольське повстання 1905 року. Боротьба Українського народу з російською тиранією та повалення монархії.

Тема 6. Українські національні революції та визвольні змагання 1917-1920 рр.

Повалення монархії в Росії 1917 р. Діяльність Центральної влади на чолі з М Грушевським. Повалення монархії в Австро-Угорщині в 1918-1919 рр, утворення ЗУНР. Соціальна й земельна політика УНР. Запровадження політики українізації та забезпечення запитів національних меншин. Освітньо-культурна політика. «Консервативний» напрям національних революцій на чолі з гетьманом П Скоропадським. Прихід до влади С Петлюри. Акт злуки УНР і ЗУНР. Уроки та причини поразки національних революцій та визвольних змагань. Утворення Кримської Радянської Соціалістичної Республіки (1919 р).

Тема 7. Сталінізм в Україні. 1920-ті – 1930-ті рр.

Встановлення радянської влади в Україні. Соціально-економічна й культурно-освітня політика сталінського режиму. Запровадження політики українізації. Заходи щодо національно-культурного розвитку національних меншин. Політика індустріалізації. Колективізація сільського господарства. Соціальний тиск по відношенню до українського селянства. Голодомор в Україні 1932-1933 рр. Голод у Криму (1921—1923). Політика коренізації в Криму і на території України. Розстріляне

«Відродження». «Великий терор» в Україні 1937-1938 рр. Геноцид сталінського режиму щодо народу України.

Тема 8. Україна за радянські часи

Роль Українського народу в розгромі нацистської Німеччини. Депортація кримських татар, болгар, греків та інших народів Причорномор'я. 1944 року. Відбудова народного господарства України в повоєнні роки. Розвиток науки, освіти й культури. Передача Криму до складу УРСР: засади, процедура, наслідки. Політика русифікації в Україні. Хрущовська «відлига». Діяльність «шестидесятників». Стагнація суспільства у 1970-і 1980-і рр. Горбачовська «перебудова». Боротьба українського народу за здобуття національної незалежності України.

Тема 9. Українське суспільство на етапі формування національної суверенності, героїчна боротьба Українського народу з російською агресією

Розпад СРСР. Проголошення Україною національної суверенності. Внутрішня та зовнішня політика Української влади. Будапештський меморандум. Проблеми з забезпеченням воєнно-економічного потенціалу України. Досягнення в духовно-освітній й культурній сфері. Сепаратистські рухи в Криму. Кримська криза 1994 року – початок протистояння Україна-Росія. Питання розподілу чорноморського флоту. Проблеми формування національної свідомості Українського народу. Анексія Криму Росією (2014). Агресія Росії проти України (2022). Духовно-патріотичний рух Українського народу на початковому етапі спротиву російській агресії. Перші поразки російської армії. Підтримка міжнародною спільнотою боротьби Українського народу з агресією. Продовження героїчної боротьби з російською агресією.

Тема 10. Проблеми досягнення сталого розвитку Українського суспільства на етапі сучасного повоєнного державотворення

Історія виникнення концепції сталого розвитку. Конференції зі сталого розвитку Ріо-92, Ріо+20 та їх рішення. Концепція сталого розвитку Українського суспільства. Принципи сталого розвитку. Цілі сталого розвитку ЦСР-2030. Міжнародні документи та ініціативи у сфері сталого розвитку. Паризька Угода. Взаємозв'язок екологічних, економічних та соціальних аспектів. Виклики та проблеми сталого розвитку в умовах сучасного світу. Можливості забезпечення сталого розвитку на етапі сучасного Українського державотворення, утворення відповідних передумов до поглиблення демократичних процесів в Українському суспільстві як гідної та невід'ємної складової сучасної європейської й міжнародної спільноти.

Тема	Кількість годин			
	Всього	у тому числі		
		лекції	семінарські	самостійна робота
Тема 1	12	2	2	8
Тема 2	12	2	2	8
Тема 3	12	2	2	8
Тема 4	12	2	2	8

Тема 5	12	2	2	8
Тема 6	12	2	2	8
Тема 7	12	2	2	8
Тема 8	12	2	2	8
Тема 9	12	2	2	8
Тема 10	12	2	2	8
Усього годин	120	20	20	80

Політика курсу

Політика відвідування. Здобувач має відвідувати лекційні та практичні/семінарські/лабораторні заняття згідно розкладу, виконувати передбачені види робіт та проходити поточний та семестровий контроль. Роботи, не виконані через відсутність здобувача на заняттях (окрім робіт, що передбачають колективне виконання, представлення чи обговорення або особливі умови виконання) можуть бути здані через електронну платформу не пізніше, ніж за 10 календарних днів до дати семестрового контролю.

Політика оцінювання. Оцінювання роботи здобувача здійснюється окремо за кожен виконаний вид роботи, згідно встановлених критеріїв, в межах максимальної оцінки за цю роботу. Максимальна оцінка та критерії оцінювання за кожен вид роботи доводяться до відома здобувача на початку курсу.

Оцінювання презентацій, доповідей, опитувань, активності в аудиторії тощо здійснюється після їх представлення або наприкінці аудиторного заняття. Оцінювання своєчасно зданих письмових робіт та тестових контролів здійснюється протягом тижня після їх надання. Результати оцінювання оголошуються в аудиторії або через електронну платформу. Здобувач має право отримати від викладача пояснення щодо отриманих ним оцінок та висловити незгоду: для оцінок оголошених в аудиторії – безпосередньо після завершення заняття; при оголошенні через електронну платформу – протягом доби після отримання оцінки. При виникненні протиріч та неоднозначності в оцінюванні – вони вирішуються на користь здобувача. Здобувач має право опротестувати отриману оцінку у встановленому порядку відповідно до Положення про організацію освітнього процесу.

Здобувач допускається до проходження семестрового контролю за умови, що сума балів, набраних за час проходження курсу та максимальної кількості балів за семестровий контроль, є не меншою за 60. Перескладання семестрового контролю у встановленому порядку можливе тільки у випадку, якщо здобувач отримав незадовільну оцінку.

Політика щодо термінів виконання та перескладання. Виконання робіт має здійснюватися у встановлені та оголошені викладачем строки. Письмові роботи та тестові завдання, не виконані здобувачем своєчасно або через відсутність здобувача на заняттях можуть бути здані через електронну платформу не пізніше, ніж за 10 календарних днів до дати семестрового контролю. При оцінюванні робіт, що здаються з порушенням терміну, або через відсутність на заняттях без поважних причин, а також робіт, повернутих на доопрацювання / переробку через суттєве порушення формальних вимог або вимог академічної доброчесності, може застосовуватися понижуючий коефіцієнт 0,8.

З дозволу викладача, здобувач має право один раз повторно виконати завдання з метою підвищення оцінки. Якщо отримана при перескладанні оцінка є нижчою за попередню, то результат визначається як середнє двох оцінок.

Перескладання доповідей, презентацій, усного опитування, інших видів роботи, що передбачають колективне виконання та/або безпосереднє спілкування не передбачене.

Політика академічної доброчесності. При виконанні завдань здобувачі мають дотримуватися вимог академічної доброчесності. Окремі порушення у вигляді некоректного запозичення та посилання на джерела, а також низька унікальність роботи і зловживання засобами генеративного штучного інтелекту, є підставою для зниження оцінки. Для робіт, які містять ознаки фабрикації, фальсифікації та несамостійного виконання, подальше оцінювання здійснюється після отримання пояснень від здобувача.

Роботи, щодо яких встановлено порушення академічної доброчесності у вигляді академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації, роботи компілятивного характеру, роботи, повністю або в значній мірі створені штучним інтелектом, а також роботи, в яких виявлено використання інструментів штучного підвищення унікальності та маскуваннн плагіату, не розглядаються і не оцінюються.

Використання засобів генеративного штучного інтелекту допускається лише у якості допоміжного інструменту, або з позначенням контенту створеного ШІ, якщо викладачем не встановлені додаткові дозволи, рекомендації чи обмеження. Зловживання засобами штучного інтелекту, зокрема для генерації відповідей та есеїв розглядається як несамостійне виконання і є підставою для відхилення роботи.

Під час проходження поточного та семестрового контролю здобувач має право користуватися тільки дозволеними викладачем засобами та ресурсами. Отримання будь-якої інформації від сторонніх осіб під час проходження контролю, а також використання заборонених засобів та джерел є підставою для відсторонення здобувача від проходження контролю без оцінювання його результатів.

Політика гнучкої траєкторії навчання та інклюзії. Здобувач має право на реалізацію гнучкої траєкторії навчання в межах курсу. Виконання окремих видів

робіт, за погодженням з викладачем, може бути замінено на індивідуальний проект (або його частину), виконання науково-дослідної роботи, участь у заходах неформальної освіти тощо, тематика яких знаходиться в межах курсу. У виняткових випадках, зокрема для здобувачів з особливими потребами, або через вплив обставин непереборної сили, замість аудиторних видів роботи може виконуватися та оцінюватися додаткове індивідуальне завдання. Заміна поточного та семестрового контролю на інші види робіт при реалізації гнучкої траєкторії навчання в межах курсу не передбачена.

Політика неформальної освіти та визнання результатів навчання.

Результати навчання, отримані здобувачем в процесі неформальної/інформальної освіти, зокрема онлайн курсів, можуть бути зараховані у відповідному навчальному курсі. Результати, які відповідають окремій темі навчальної дисципліни зараховуються в кількості балів, що не перевищує загальну суму балів по всіх видах робіт за цією темою. Результати, які розширюють та доповнюють зміст навчальної дисципліни можуть бути зараховані як самостійна робота. Якщо зміст неформального навчання частково співпадає з програмою дисципліни, то зараховується його частка, відповідно до змісту та обсягів.

Для зарахування результатів, здобувач має попередити викладача про неформальне навчання (курси рекомендовані в силабусі чи на сайті кафедри – без попередження), а по його завершенню - надати викладачу документ, що підтверджує результати неформальної освіти (оригінал та копію) не пізніше, ніж за 10 днів до дати семестрового контролю. Для зарахування результатів неформальної освіти в повному обсязі навчальної дисципліни здобувач має звернутися до деканату до початку семестру, в якому викладається відповідна дисципліна.

Результати навчання здобуті в інший період, в іншому ЗВО або під час академічної мобільності зараховуються відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в Університеті та Положення про академічну мобільність.

Оцінювання результатів навчання

Метою визначення загальних критеріїв оцінювання є уніфікація підходів до оцінювання досягнень студентів в межах освітньої програми. Для оцінювання окремих видів робіт застосовуються визначені критерії

Оцінювання окремих видів робіт

Усне та письмове опитування	Оцінка
Відповідь повна, змістовна та аргументована	100
Відповідь переважно розкриває зміст питання, достатньо аргументована	80
Відповідь достатньо повна і не містить суттєвих помилок	60

Відповідь неповна, наявні суттєві помилки	40
Відповідь фрагментарна, аргументація відсутня, наявні критичні помилки	20
Відповідь не відповідає запитанню або відсутня	0
Активність під час семінарських занять	Оцінка
Дуже висока активність	100
Висока активність	80
Помірна активність	60
Низька активність	40
Пасивна участь	20
Відсутність або відмова від участі	0
Доповіді, зокрема з презентаціями	Оцінка
Доповідь повна, змістовна та аргументована	80
Доповідь достатньо повна і не містить суттєвих помилок	60
Доповідь неповна, наявні суттєві помилки	40
Доповідь фрагментарна, наявні критичні помилки	20
Доповідь або презентація не відповідає завданню, вимогам академічної доброчесності або відсутня	0
<i>Відповідь на додаткові запитання викладача та інших здобувачів</i>	Коефіцієнт
Відповідь на всі запитання	1,1
Відповідь на більшість запитань	1
Відповідь на окремі запитання	0,8
Не відповів на запитання	0,6
<i>Якість доповіді</i>	
Викладення	1,1
Викладення з частковим читанням	1
Читання	0,9
<i>Якість презентації, яка є частиною доповіді</i>	
Презентація відповідає завданню, оптимальна за обсягом, доповнює та розширює зміст доповіді (або презентація не передбачена у завданні)	1,1
Презентація в цілому відповідає доповіді та доповнює її	1
Презентація дублює доповідь, частково відповідає доповіді, недостатня за обсягом	0,8
Презентація відсутня або не відповідає доповіді	0,6
<i>Дотримання регламенту</i>	
Доповідь в межах регламенту	1
Доповідь суттєво перевищує регламент	0,8
Максимальна оцінка (округлюється до цілого)	1
Письмові роботи / есеї / реферати / презентації тощо	Оцінка
Завдання виконано в повному обсязі без помилок	100
Завдання виконано в достатньому обсязі і не містить суттєвих помилок	80
Завдання виконано частково або наявні суттєві помилки	60
	40
Виконано окремі складові завдання або наявні критичні помилки	20
Зміст роботи не відповідає завданню, вимогам академічної доброчесності або робота не виконана	0
<i>Оформлення роботи</i>	Коефіцієнт
Повністю відповідає вимогам	1
Містить окремі порушення вимог	0,9
Містить суттєві відхилення від вимог	0,7
Не відповідає вимогам	0
<i>Обсяг роботи</i>	

В рекомендованих межах	1
Незначно відхиляється від рекомендацій	0,9
Значно відхиляється від рекомендацій	0,7
<i>Запозичення, джерела та посилання</i>	
В роботі використана достатня кількість авторитетних актуальних джерел на які є посилання	1
В роботі використана недостатня кількість джерел на які є посилання	0,9
Деякі посилання оформленні з помилками, наявні неактуальні/недостовірні джерела	0,8
Унікальність роботи низька, посилання оформлені з помилками	0,5
Посилання на використані джерела відсутні, використовуються неактуальні/недостовірні джерела	0
<i>Унікальність роботи</i>	
Відповідає вимогам	1
Не відповідає вимогам	0,7
Неприпустимо низька	0

Якщо робота передбачає застосування коефіцієнтів то отримана оцінка множиться на всі відповідні коефіцієнти. Для завдань у формі тестів оцінка дорівнює сумі балів за правильні відповіді за результатами проходження тестування, нормовані до 100. Для розрахункових завдань, або комплексних завдань що складаються з декількох складових, які можуть оцінюватися незалежно загальна оцінка визначається як середньозважена з урахуванням ваги окремих частин комплексного завдання.

Для інших видів робіт, а також якщо характер і зміст роботи не дозволяє застосувати загальні критерії, критерії оцінювання обов'язково наводяться у завданні до виконання даної роботи.

Отриманий результат множиться на максимальну кількість балів за дану роботу та ділиться на 100.

Приклади застосування критеріїв оцінювання та граничних оцінок:

1. Під час семінарського заняття здобувач проявив помірну активність (ставив окремі питання, приймав участь в обговоренні). Згідно критеріїв отримана оцінка-60. Згідно розподілу балів ця робота оцінюється у 2 бали. Результат становить $2 * 60 / 100 = 2$ бали.

2. Письмове опитування містило 2 питання, вага кожного 50% (0,5). На перше запитання відповідь достатньо аргументована-80, на друге містить суттєві помилки-40. Згідно розподілу письмове опитування оцінюється у 3 бали. Результат становить: $3 * (0,5*80/100) + (0,5*40/100) = 1,8 = 2$ бали.

3. Здобувач виступив з достатньо повною доповіддю – 60, відповів на більшість запитань $k_1=1$, вільно викладав зміст доповіді $k_2=1,1$. Згідно розподілу доповідь оцінюється в 6 балів. Результат становить: $6 * (60*1*1,1)/100 = 3,96 = 4$ бали.

4. Здобувач виконав тест, який містив 20 запитань однакового рівня складності і набрав 16 балів з 20 можливих. Тест оцінюється у 5 балів. Результат становить: $5*16/20 = 4$ бали.

Підсумкова оцінка розраховується як сума оцінок за всі виконані роботи по всіх видах. Загальна оцінка визначається за 100-бальною шкалою. Отримана оцінка за 100-бальною шкалою трансформується у 4-рівневу національну шкалу та шкалу ECTS.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ECTS	
			Оцінка	Пояснення
90-100	відмінно	зараховано	A	відмінний рівень знань та умінь
80-89	добре		B	високий рівень знань та умінь
75-79			C	добрий рівень знань та умінь
66-74	задовільно		D	посередній рівень знань та умінь
60-65			E	мінімально достатній рівень знань та умінь
30-59	незадовільно	не зараховано	FX	недостатній рівень, необхідне перескладання
0-29			F	недостатній рівень, необхідне повторне вивчення курсу

Розподіл балів по темам та видам робіт

Тема	Семінарські заняття	Самостійна робота	Тестовий контроль
Тема 1	4	4	
Тема 2	4	4	
Тема 3	4	4	
Тема 4	4	4	
Тема 5	4	4	10
Тема 6	4	4	
Тема 7	4	4	
Тема 8	4	4	
Тема 9	4	4	
Тема 10	4	4	10
Всього	40	40	20

Основна література

1. Боголюбов В.М. та ін. Стратегія сталого розвитку: Підручник. - К.: ВЦ НУБІПУ, 2018. – 446 с. https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_finan/Bogolubov_Strategij-stalogo-rozvutku.pdf

2. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти: Підручник / І.Л. Якименко, Л.П. Петрашко, Т.М. Димань, О.М. та ін. - К.: НУХТ, 2022. – 337 с.
https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7990/1/strategiia_staloho.pdf
3. Ментальний вимір української цивілізації / Я. С. Калакура, О. О. Рафальський, М. Ф. Юрій. – К.: Генеза, 2017. – 560 с.
4. Магочій Павло-Роберт. Крим: наша благословенна земля. — Ужгород: Видавництво Валерія Падяка, 2014. — 160 с.

Додаткова література та джерела

1. Указ Президента України "Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року". <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
2. Постанова КМУ Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
3. Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940-2015). Збірник документів та матеріалів. – К.: ТОВ «Вид-во «Кліо», 2016. – 1090 с.